

Ve dvacátém století nabývá společenská existence člověka institucionálních forem. Jímí je otevřena i ohraničena, zajištěna i podmíněna mnohostrannost její determinace. Život člověka v moderní civilizaci je tak hluboce poznamenán institucemi. Společenský pohyb vede nejen k zmnožení jejich počtu, ale i k neustálému zvětšování jejich rozměrů.

Zneklidněný intelektuál naší doby vykresluje problematiku postavení individua v institucionálním světě zpravidla s apokalyptickou vizí. Jak říká J. Szczepański, „projevují se obavy, aby jedinec nebyl přetvořen v povolného manekýna zbaveného individuality. Tak by nejen ztratil schopnosti osobních reakcí a pocitů, ale současně by byl odsouzen ke stále většímu konformismu, splývání se skupinou a k podřizování svých individuálních snah snahám akceptovaným všemocným prostředím.“[1]

Má-li však člověk tohoto století uspokojovat potřeby svého hmotného i duchovního blahobytu, musí za to zaplatit. Platí institucionalizací a racionalizací života.

Jak vysoká je tato cena? Čeho se člověk musel vzdát, aby získal? Jakou moc vlastně mají instituce nad člověkem? Jsme vůbec s to rozeznat sféry, v nichž bychom měli prosadit svou individualitu proti instituci, nebo naše životní iniciativa je odsuzována stále k většímu konformnímu splývání a podřizování se?

Ve světě sociálních vztahů nás instituce provází na každém kroku. doslova a do písmene od kolébky až do poslední chvíle člověka.

Člověk, determinovaný dominantní vazbou k jedné nebo několika institucím (závodu, podniku, ústavu, škole, rodině apod.), chce-li uspokojit své potřeby a zájmy, musí se v té či oné míře podílet i na činnosti institucí dalších. Jejich seznam je téměř nevyčerpatelný: orgány místa, kraje, státu, divadla, stranické organizace, sportovní organizace, parta nimrodů, se kterou odchází v neděli ráno „do terénu“ apod.

Tak namísto předpokládané větší nezávislosti a svobody člověka přináší civilizace problémy, které sociologie charakterizuje jako problémy manipulovaného, organizovaného člověka.

Institucionální svět je totiž tak mocný, že člověk se přestává cítit v roli autora a stvořitele. V gigantickém tlaku „institucionálních mašinérií“, které sám vyvolal k životu, si může připadat příliš malým a bezmocným, spíše statistou než autorem, který napsal scénář hry, v níž má hrát hlavní roli, spíše „jedním z komparsu“, než režisérem svého vlastního dramatu.

Člověk v hranicích „institucionálních mašinérií“ se stává objektem i subjektem, ředitelem i řízeným, učitelem i žákem, rybářem i rybou pohybující sítí společenských vztahů, a to nejen z hlediska společenského globálu (společnosti jako celku), ale i z hlediska určitého relativně samostatného společenského subsystému.

Společenský život člověka má k dispozici bohatou paletu institucí, jejichž působnost se vzájemně násobí i tříští, ohraničuje i kříží, oslabuje i zesiluje, spojuje i konkuruje. Tak v poměru člověka k institucím vzniká určité napětí. V něm dnes těžko hledáme nejsjízdnější cesty, jak se orientovat v tom, co slouží či neslouží, co pomáhá nebo naopak škodí zájmům a potřebám individua, společenských skupin a společnosti jako celku.

To je jedno z málo prozkoumaných témat, na němž dnes parazitují falešné přístupy k problematice vztahu člověka a jeho institucionálního prostředí. V nich je institucionální svět posuzován „vůbec“ a všudypřítomnost jeho nebezpečí je zpravidla absolutizována. Přehlíží se to nejdůležitější – jaké společenské síly mají v rukou tyto institucionální nástroje a k jakým společenským cílům je používají.

Vzato čistě metodologicky, je tento typ polemiky se socialismem založen na „... odmítání zprostředkujících článků a upírání práva použít nezbytných prostřed-

ků v procesu realizace dlouhodobějších programových cílů s poukazem na jejich tendenci k osamostatnění a převrácení vztahu mezi objektem a subjektem.“*)

Nezbytnou potřebu analyzovat nebezpečí spojené s narůstáním a rozšiřováním institucionálního světa nelze zaměnit za odmítání adekvátních prostředků, jimiž společnost realizuje své cíle. Proces přeměn poznatků v dějinné činy má svou dialektiku. „Uskutečnění jakéhokoli projektu společenské změny není myslitelné bez příslušných institucí jakožto specifických nástrojů lidské činnosti.“**

Realizace společenského zápasu, který vedeme, revolučních přeměn o které usilujeme, se bez institucionálních prostředků neobejde. Jejich odmítání a zpochybňování patří do programu šlágrů o krásných cílech a špinavých prostředcích našeho hnutí.

Sociologie v přístupu k individu

Život lidí i existenci věcí lze pochopit jen tehdy, jestliže je posuzujeme v okolnostech určujících jejich kvalitu, ve vztazích k celku a ve funkcích, které v určitém celku plní.

Co se stane, zbavíme-li se těchto okolností, vztahů a funkcí? Budeme zkoumat abstraktum bez těla, bez myšlenek a citů, jež lidé v určité situaci projevují, a nebudeme schopni postihnout a měnit životní situace a zájmy, jež jsou s tím spojeny.

Marx tuto skutečnost pregnančně vyjádřil v jedné ze svých tezí o Feuerbachovi: „... lidská podstata není nějaké abstraktum vlastní individu. Ve skutečnosti je to souhrn společenských vztahů.“[2] Při jedné příležitosti Marx napsal: „... zrušte tyto vztahy a zrušíte celou společnost. Váš Prometheus se stane už jen fantomem bez rukou a bez nohou...“[3]

V marxismu dochází k analýze „vztahového pole“, v němž se utváří lidská substance. A. Gramsci má tedy pravdu, když uvádí, že „... každý mění a přeměňuje sám sebe tou měrou, v níž mění a přetváří všechny vztahy, jejichž je sám průsečíkem“. Ano, člověk není nějaké abstraktum a je-li souhrnem vztahů, pak to znamená: a) že v tomto „souhrnu vztahů“ přesahuje své individuální formy existence, b) že v „souhrnu vztahů“ byla zvýrazněna jeho společ-

čenská, že c) v „souhrnu vztahů“ byl abstrahován od antropologických kvalit, tedy od některých kvalit specificky lidských.

Z toho, co bylo řečeno, vyplývá, že člověk má jak svou individuálnost, tak i svou společenskost. Žije střídavě ve své individuální i ve své společenské formě existence.

V sociologii, podobně jako v některých jiných společenských vědách, studujeme a analyzujeme systémy společenských vztahů tak, že abstrahujeme od individuálních zvláštností.

Leningradský sociolog I. S. Kon vysvětluje, v čem se v přístupu k individuu odlišuje sociologie od jiných vědních disciplín. [4]

Jeho terminologie je výstižná. Uvádí dva přístupy:

a) *Intraindividuální přístup* – v centru pozornosti je individuum a jeho zvláštnosti. Individuum je konkrétní osobou, mající svou tvář, fyziognomii, individuální vlastnosti, charakter apod.

Sociologie se však nezabývá individuem jako takovým, nýbrž zabývá se příslušníkem určité sociální skupiny, třídy společnosti, zabývá se individuem, jež v sobě ztělesňuje některé typické sociální rysy: S. Kohn tento přístup charakterizuje jako b) *interindividuální*. Individuum nás tu zajímá jako představitel určité skupiny. Je nositelem určitých sociálních vlastností, sociálně podmíněných rysů a přijímá jisté místo v systému společenských vztahů. To znamená, že jeho specifické zvláštnosti a činnosti reálného života (biologické, fyziologické, intelektuální apod.) nevcházejí do tohoto pojmu.

Pomíjejíc individuální zvláštnosti osob, sociologie je studuje a analyzuje jako sociální typy, jako společenská (zespolečenštěná), nikoli tedy jako zvláštní, odlišná individua.

Ve starověku, stejně jako ve věku „industriální civilizace“, nebo za dalších tisíc let života lidstva (pokud nebudeme smeteni v tlakových vlnách atomových mraků), budou lidé nositeli různých etických norem, budou přijímat rozmanité estetické názory, vynikat rozdílnými biologickými a fyziologickými vlastnostmi, atd. Při tolika rozdílnostech bylo však ve starověku, je

*) Filipec J., Richta R., *Kritika některých buržoazních interpretací vědeckotechnické revoluce*. Sborník Úloha leninismu v sou-

časné epoše a kritika antikomunismu, Praha 1970, s. 102

**) Tamtéž, s. 101

v dnešní společnosti a bude za dalších tisíc let lidem jedno společné: skutečnost, že individuum ve své životní každodennosti funguje podle určitých společenských norem – když vykonává pracovní úkony, v každodenním styku s druhými lidmi, když se uchází o přízeň druhého či druhé, ale i když si kupuje jízdenku v přeplněné ranní tramvaji, když se odivá, stravuje, atd. A tak téměř všechna naše jednání a chování jsou realizována podle určité normy, řádu, pravidla, zákonu. Je velmi málo činností, které nejsou usměrňovány určitou sociální normou.

Zatímco v jednání zvířete převládá pud a instinkt, člověk projevuje schopnost socializace. Naučil se žít, pracovat, ovládat své pudy a city, dovede určit své místo ve společnosti. Na rozdíl od jiných živých bytostí si lidé svět, ve kterém se pohybují a kterému se i podřizují, vytvořili sami.

V tomto směru je zajímavý přístup A. I. Bláhy. Ten ve všech činnostech člověka objevuje vliv základního společenského procesu, kterým je socializace. „... moje přijmení není už jen mým pojmenováním ryze osobním, nýbrž je to pojmenování sociální. Ukazuje na příslušnost k určité skupině, rodině, rodu, z něhož jsem vyšel. Mám též určité povolání. A tato moje profesorskost, to je pojmenování sociální. Říká, že jsem členem určité pracovní skupiny, jak jich ve společnosti lidské vzniklo mnoho na základě principu dělby práce. A podobně jako moje příslušnost k určité rodině, moje rodinnost nevyčerpává se jen mým přijmením, nýbrž znamená též určité společenství myšlenek, citů a zájmů i určitý způsob vnějšího chování, čímž vším se jedna rodina liší od druhé, tak i moje příslušnost k určitému povolání formuluje mou fyziognomii i mou duši určitým způsobem a vtiskuje i mému vnějšímu chování nezrušitelnou a pro bystrého pozorovatele rozpoznatelnou pečť. Možno již podle pohybů poznat, běží-li v určitém konkrétním případě o krejčího, holiče, tanečního mistra, jeptišku, kněze, vojáka, profesora...“ [5]

Bláhovi tedy už pouhé pojmenování jedince

- a) naznačuje sociální zařazení
- b) naznačuje určité vztahy.

Sociologický pohled umožňuje uvědomit si tyto vztahy individua a postihnout,

jak jedinec funguje ve svém sociálním zařazení.

„Člověk není jen »biologický druh«, psychická bytost bez hranic ve fantazii a imaginaci, není jen jedinec, individuum, izolovaný sociální »element«, ale je *především příslušník určité sociální skupiny, třídy, etnika, produkt kultury, výchovy, společnosti...*“ [6]

Tak místo jedním z článků mechanického souhrnu individuí v jejich „vedle sebe bytí“ se člověk v sociologické analýze stává sociálním typem, nositelem určitých typických sociálních činností, znaků a vlastností „vzájemného bytí“.

Má-li sociolog postihnout „vztahy individua“ a ukázat, jak jedinec funguje sociálně, jak je zařazen v systému společenských vztahů uvnitř instituce, stává se pro něho základní problematikou sociální role. Pokusme se to naznačit na příkladu.

Jak budeme postupovat, máme-li charakterizovat Josefa Nováka vzhledem k jeho sociálním vlastnostem jako nositele určitých rysů, kterými projevuje svou příslušnost k některým sociálním skupinám.

Sociologická šetření ve svých operacionalistických postupech vypočítávají rozmanité role, které Josef Novák plní – je synem, otcem, komunistou, členem klubu, zaměstnancem, vychovatelem, členem pracovního kolektivu...

Výrazným znakem společenských činností je jejich institucionalizace. Všimněme si – většinu, ne-li všechny své role plníme v rámci určitých institucí. Moudře o tom píše C. W. Mills, když upozorňuje, že život individua nelze pochopit bez jeho vztahu k institucím, v nichž žije. „Abychom porozuměli těmto rolím, musíme pochopit instituce, jejichž jsou částí...“ [7]

V sociální roli jsou tedy individuální činnosti člověka v podstatě institucionalizovány. Institucionalizace je nejvýraznější podobou společenské objektivizace těchto činností.

Na základě toho, co bylo řečeno, se může zdát, že Josef Novák je vlastně jen určitým souhrnem rolí, které musí plnit, trpným elementem sociálních tlaků, kterému byly odňaty možnosti vzepřít se. Mají pravdu ti autoři, kteří tvrdí, že člověk za své přijetí do světa lidí (pod tlakem společenských norem, sociálních kontrol a přijímání hodnotových systémů) musí platit

tím, že se stává poslušným hráčem mnoha mu uložených rolí?

Není skutečně jiné cesty než té, na které člověk „podléhá socializaci“?

„Pak by to ale skutečně znamenalo, že svět člověka je jen divadlem a že člověk je skutečně jen herec, že tedy dějiny chování člověka jsou nejhorší divadelní hrou, jakou kdo napsal, protože na rozdíl od skutečných divadelních her, které jsou vymyšleny a jsou sférou nereálného života a vědomé hry, jsou dějiny člověka a jeho svět natolik reálné, že přestávají být hrou.“[8]

E. Urbánek v zajímavé studii o pojmu sociální role oprávněně upozorňuje na dvě vážné skutečnosti:

Koncepce člověka jako nositele rolí je plodná a reálná pro oblast empirického zkoumání otázek sociálního zařazení, socializace, „vztáznosti“ individua.

Umožňuje poznat, jak jednotlivec funguje ve svém sociálním zařazení. A to není málo.

Je však tato koncepce, kterou označuje E. Dahrendorf jako „Homo sociologicus“, vyčerpávající? Může být analýzou všech podstatných vlastností člověka určitého historického období života společnosti? Zachycuje všechny podstatné vztahy vznikající mezi člověkem a společností? Nepřehlízíme někdy skutečnost, že repertoár rolí, které člověk přijímá, je vlastně historicky podmíněn?

Na štěstí pro život na této zemi nemůže být problematika světa a života nikdy vyčerpána jen touto koncepcí. Člověk je nejen nositelem sociálně podmíněných rysů, ale i jedinečným „exemplářem“, jednotlivcem.

Lidská bytost je neredukovatelnou složitostí, autentičností a individuální nezastupitelností. Proto život bude vždy přinášet problémy, vlastní jen lidem, ale i možnosti a příležitosti jejich řešení, vlastní toliko lidskému rodu.

Kdyby nebylo tohoto neobvyklého, neopakovatelného a jedinečného, nebylo by Romea a Julie. Byli by jenom Montekové a Kapuleti – nudné sociální typy šlechticů veronských. Nebylo by Shakespeara, Shawa, Gorkého ani Čapka, Čechova, Brechta, Dürnmatta, Aragona, Amada či Moravii.

Jestliže sociolog odosobňuje jednotlivce a v politických, ekonomických a jiných souvislostech sleduje sociální typ, pak umě-

lec líčí to, co je více než realita sama.[9]

Umění je průzkum člověka. Umělec je specializovaný společenský myslitel, který „nám podává explicitní nebo implicitní obraz existence člověka vůči společnosti selektivním výběrem problémů a osobností. Zobrazuje chování zvláštních charakterů v konkrétních situacích.“[10]. Sociologie je optimalizace průzkumu společenské pospolitosti.

Střetávání a sumarizace jedinečného, které předvádí umění, může být počátkem návazných skutečností, jež mohou být později statisticky verifikovány.

Vraťme se však jednou poznámkou do hlediště sociální podmíněnosti života našeho občana.

Konkrétní individuum je jednotou zastupitelnosti a nezastupitelnosti. Z hlediska stanovených rolí se instituce zajímají především o to, zda jejich příslušník má kvality odpovídající jeho institucionální funkci. Z tohoto hlediska je tedy jedinec zastupitelný. Tato zastupitelnost zabezpečuje integritu a plnění funkčních povinností jednotlivých článků organismu i tehdy, když dochází ke značným kádrovým změnám.

Naš občan má však i takové vlastnosti, ve kterých se projevuje jeho individuální nezastupitelnost. Formovalo ho zcela konkrétní rodinné prostředí, vyrůstal v určitém a jen sobě vlastním školním a později pracovním kolektivu, v atmosféře určitého města, kraje, kde prožíval svá prvá citová vzplanutí, atd. To vše velmi konkrétně ovlivnilo racionální i emociální aspekty jeho života, jeho postoje, tužby, žádosti, přání, systém přijímaných a vyznávaných hodnot, atd. Představuje tedy individuum, které má nejen vlastní tvář, ale i svůj vlastní, nikým nezastupitelný život.

Sebevíce zformalizovaná instituce nezabývá člověka této vlastní životní konkrétností a autonomní nezastupitelností.

Ta období života společnosti, kdy budoucnost mění horizonty, nesou s sebou nejednu krajnost skepsí či optimismů. Soudím, že krajní optimismus, který nevidí nebo nechce vidět meze sociologie jako nástroje poznání a zvědečnění společenské projekce, je nepřiměřený možnostem této disciplíny. Je lépe méně očekávat a více získat, než naopak.

Není slabinou, ale naopak předností, když známe a upozorňujeme na hranice a

meze možností sociologického přístupu. Sociologická analýza je jedním z možných přístupů ke společenské skutečnosti. Jeden a týž jev je však možno analyzovat, objasnit a vyložit na úrovni různých společenských disciplín. O způsobech sledování společenských jevů by pak měly rozhodovat především cíle toho kterého šetření.

Mystifikace vedou k „abstraktnímu humanismu“

Zjištění, že koncepce sociálních rolí (jejich integrace je závislá na celém komplexu okolností) nikdy nevyčerpá problematiku světa, člověka a institucí, nás dovádí až k ožehavým otázkám svobody a nesvobody individua.

Rídící orgány institucí musí hledat a určovat místo každého jednotlivce, přičemž základním kritériem tu jsou hlediska a potřeby funkčního určení.

Postavení jednotlivých článků institucionální hierarchie je spojeno s určitou mocí a právem manipulovat s čímsi, manipulovat s někým. Pojem „manipulovat s někým“ vybavuje nepříjemnou představu vztahů, ve kterých je člověk posuzován jako nuceně pasivní, poslušná figurka, o které je rozhodováno.

Anonymní autorita instituce na různých místech svého ústrojí vřazuje jedince do institucionálního systému, manipuluje s člověkem, který se musí podřítit, musí zapadnout do jejího mechanismu, musí se stát její součástí. Je však nějaké jiné cesty, jak sjednocovat možnosti tisíců mozků a rukou, aby instituce mohly plnit své funkce?

Čím se tedy stává člověk ve světě institucí? Je cílem dějinného vývoje anebo prostředkem, kterému nezbyvá nic jiného, než aby posloužil společnosti jako její nástroj?

Myslím, že otázka vedle sebe položila falešné alternativy. Lidé ani v nejprísnejší formalizovaných institucích nemohou být pouhým nástrojem k plnění určitých úloh. Člověk sice přijímá úlohu nástroje, prostředku, ale v socialistické společnosti současně zůstává smyslem i cílem, jemuž celá institucionální struktura slouží.

To neznamená, že instituce socialistické společnosti by nebyly imunní vůči různým „infekcím“ deformace, že tu nejsou problémy, slabiny. Institucionální strukturu socialistické společnosti nelze však interpretovat jako nějaký vnější, člověka ome-

zující, nebo dokonce vůči člověku nepřátelský faktor.

Institucionální svět je součástí vnějšího vlivu, který nemusí být člověku vždy příjemný, je to však prostředí jeho zakotvenosti, realizace a rozvoje. Brání, zabezpečuje to, co bylo ve společenských zápasech dosaženo, co má v socialismu spojení s revoluční tradicí a co dovádí člověka k přijetí určitých norem a hodnot. Některé instituce této společnosti se stávají nástrojem zprostředkování mezi daným stavem a komunistickými cíli naší společnosti, nástrojem, který vládne intencí projektu budoucnosti.

To jsou skutečnosti, které snadno přehlédneme tehdy, jestliže nebereme v úvahu třídní protikladnosti dnešního světa. Ztráta třídních přístupů vyúsťuje v bezzubou antropologii „humánního socialismu“. Ten „... je povýšen nad třídní rozpory, nad boj, který socialismus vede nikoli obecně za „člověka“, ale v historicko-konkrétní situaci, v níž největší hrozbou pro masy a národy znamená imperialismus.“[11]

V těchto přístupech jsou „sentimentální fráze“ povýšeny nad realitu skutečného světa. Potom nijak nepřekvapí ambiciózní meditace nad tím, že člověk ztrácí v institucionálním světě svobodu, že je deformován tím, co musí atd.

Reálné osvobození člověka je v těchto přístupech zaměňováno snahou o vyproštění se ze skutečného světa, o jakousi svobodu vůbec. Postup je jednoduchý. Opomenou se historicko-sociální souvislosti a problematika člověka se přenesse do abstraktních sfér mimo dané ekonomicko-sociální vztahy.

Budeme vědomě klamat lidi, pokud budeme mluvit a psát o svobodě vůbec, o svobodě pro všechny apod. Všechny úvahy o svobodě vůbec, stejně jako o postavení člověka „ve světě institucí vůbec“, jsou oproštěním se od skutečného světa, vedou k úvahám o imaginární svobodě ducha a nejsou ničím originálním. Začínají a končí tam, kde začínali a skončili všichni filosofové idealisté.

K mystifikacím revizionismu patří přístup, který zastírá třídní pozice posuzuje oblast této problematiky z výšin „abstraktního humanismu“, jehož póze chybí reálné zakotvení v institucionální, politické a sociální skutečnosti. Hovoří o svědomí doby, ale nepočítá s realitou společnosti.

Člověka považuje za bezmocnou figurku na rozehrané šachovnici, určenou k tomu, aby posloužila jako nástroj neznámých cílů, ale přehlíží střízlivé a reálné možnosti individua.[12]. Apriorně vyzývá k odporu proti světu institucí a nezamýšlí se nad potřebou racionalizace lidských sil.

Co nám radí a jaké řešení nabízí tento přístup. Jestliže „úpíš pod tlakem institucí“ a nemůžeš-li změnit poměry, v nichž žiješ, potom se můžeš povznést ve svém vlastním duchovním světě nad „malichernosti“ tohoto světa pozemského a uzavřít se slupkou pohrdání a apatie. Jindy si můžeš posloužit švejkovinou jako náhradou za čin, pro který nemáš odvahy.

Tak se ti z výšin „abstraktního humanismu“ v podstatě nabízí, abys spáchal sebevraždu. Tu, jak známo, je možno spáchat dvojím způsobem. Buď fyzickým sebezničením, nebo také psychologickou rezignací – absolutním přizpůsobením, apatií a lhostejností.

Charakterizovat každé podřízení se člověka vnějšímu tlaku jako ztrátu individuality, osobní svobody apod., je naivní, stejně jako popírat reálnou závislost lidí na institucích.

Rozpornosti dnešního světa nelze ovládnout bez racionalizace lidských sil, kterou je schopna vyvinout jen institucionální moc člověka. Věřím, že člověk je sám sebou také proto, že si uvědomuje, co všechno mu umožňují právě tato „pouta“ institucionální racionalizace. Jak jinak by mohl spojit své životní osudy s určitým celkem, se soudruhy, s kolegy svého pracoviště, s rodinou, obcí a s bydlištěm, s národem, s třídou, s progresivním pohybem socialistického společenství?

Tyto otázky představují klubko problémů, které bylo ztraceno kdesi v lese dogmatismu a nešetrně zauzleno těmi, kteří halasně pozvedli prapor „tvůrčího myšlení“, aby současně opouštěli základní postuláty revoluční teorie dělnické třídy. Musí být postupně rozmotáno, nemáme-li dále bloudit.

Odpovědnost za podmínky, v nichž individuum žije, hledá marxismus ve společenských poměrech. Pochopit možnosti svobody a iniciativy člověka znamená pochopit, že každá lidská činnost je determinována. Marxův determinismus odmítá falešnou antinomii mezi svobodou a nutností

stejně jako apriorně protipólový vztah mezi člověkem a institucemi.

Jestliže budeme akceptovat názor, že individuum může být jen a jen protipólem „nelitostných“, nebo dokonce „člověku nepřátelských institucí“, uvízneme ve slepé uličce.

Aniž bych chtěl zavírat oči před konkrétními pocity, bezprostředními zájmy a potřebami člověka, nelze jeho „podřízení se“ moci institucí pojímat izolovaně od společenských aspektů, např. od dichotomie života a smrti dnešního třídně rozděleného světa, od aspektů společenské dělby práce, norem a tradic vytvořených ve společenském pohybu atd.

Poslední poznámka k tomuto tématu nechce víc než naznačit, jak postupovat, abychom nepřetrhli nit, kterou z klubka problémů začínáme znovu odvíjet.

Odmítli jsme mystifikace, podle kterých stojí svět institucí proti individuu jako nástroj násilí, jako magická moc a síla, vůči níž jedinec nemá jinou možnost než se přizpůsobit. To však neznamená, že odmítnuté a svým způsobem krajní názory jsou absolutním nesmyslem, nebo že míza jejich aktuálnosti se už dávno stáhla do větví obecnějších, a proto také méně diskusních poloh. Zdaleka ne.

Institute, podobně jako politika, věda, technika a každé jiné lidské dílo, se v určitém momentu oddělují od svého autora a začínají žít, působit, „fungovat“ „mimo“ a „nezávisle“ na něm. Je to pouze určitý, někdy ne příliš výrazný, ale imanentní moment každého lidského díla.

Tak za určitých společenských a přírodních podmínek se může z televize stát medium a z auta fetiš nesmírné síly, mající tu moc, že z člověka doslova činí nevolníka. Směr vztahu „institute pro člověka“ se mění a nabývá formy „člověk pro instituci“.

Socialismus vytvořil základní podmínky pro likvidaci toho, co filosofové označují pojmem odcizení. Socialismus však nemůže zrušit společenské zákonitosti, které vedou k oddělení výsledků činnosti člověka, oddělení prostředků a nástrojů od jejich tvůrců. Zde je potenciální zdroj určitých nebezpečí, zde je „permanentní riziko“, že nástroje a prostředky, které si vytvořil člověk „pro sebe“, budou použity „proti němu“.

Jsme proto povinni hledat, nacházet a realizovat optimální polohy pro činnost in-

stitucí, připomínat nebezpečí „permanentního rizika“ a ukazovat, že síla instituce je v tom, že nesmí všechno, co může.

Instituce byly vytvořeny člověkem a ten je také může měnit, rušit. I tady platí, že žádná realita není tak dobrá, aby mohla být přijímána jako neměnná. Člověk je člověkem právě proto, že se na rozdíl od jiných živočichů nejen přizpůsobuje, ale prací svých rukou, vůlí a rozmachem svého poznání a rozumu realitu mění.

Institucionální svět v rozpornosti zájmů

Mezi elementární pravdy naší politické skutečnosti patří fakt, že podstatné společenské zájmy a potřeby individua, skupin a společnosti jako celku jsou totožné a že se shodují. V tom je obrovský potenciální zdroj, objektivní, kvalitativní převaha, perspektivní možnost a síla společnosti, jež díky své sociálně třídní struktuře nespotřebuje obrovskou lidskou energii v rozporech třídní dichotomie. (Zde je základ kvalitativní převahy socialismu nad kapitalismem.)

Neantagonistická jednota je rozhodující i pro druhou nejvlastnější přednost socialismu. Tou je potenciální schopnost dávat společenskému vývoji potřebné humanistické formy a překonat tak „vnitřní meze možností kapitalismu“. Dnešní kapitalistický svět zatím marně hledá léčiva proti „nemocem industriální civilizace“. „Trpí“ dehumanizací života ve volném čase, neví co s problémy, které přináší tzv. spotřebitelský, konzumní vztah k životu, politická konformita... Nad rakvemi sebevrahů z blahobytu by mohl Shakespeare citovat svého Hamleta: „Vymknuta z kloubů naše doba šílí...“ Diagnóza nemocných ukazuje neschopnost systému propojit zdánlivě chladnou a racionální techniku se zdánlivou iracionalitou potřeb člověka.

Nemoci století „industriální civilizace“ mohou být společností socialistického typu více než minimalizovány.

Ani v socialismu lidé v každodenním životě nevystupují a nejednají „v nejobecnější rovině“, v rovině „podstatných společenských zájmů“, nýbrž posuzují mnohé základní problémy disharmonie světového antagonismu v kontextu možností realizovat své osobní potřeby v rovině „nevýznamné“, avšak neodbytné každodennosti.

Projevují se v celistvosti svých potřeb a zájmů a pouze ideální představa je někdy nechává působit jen jako souhrn určitých, nejčastěji společensky prospěšných a předpokládaných institucionálních rolí.

Institucionální svět je výrazem rozpornosti těchto zájmů. Institucionální struktura je projevem objektivního rozporu mnoha zájmů, jejichž nositelem je člověk.

Chci se pokusit naznačit některé otázky této problematiky.

*

Karel Marx, v době, kdy formuluje svá filosofická hlediska a analyzuje povahu základního sociálního konfliktu kapitalistické společnosti, ukazuje, že rozpor mezi základními společenskými makroskupinami je především rozporem zájmů. Pojem zájem spojuje s životem velkých sociálních skupin.

V makrorovině se určujícím, dějinným zájmem proletariátu stává svržení kapitalistické společnosti a vybudování společnosti socialistické, bez ohledu na to, co kdy bylo jako zájem dělnické třídy subjektivně proklamováno, jaké byly vnější, často i značně iluzorní projevy tohoto zájmu.

Třídní zájem je základní, nejdůležitější historickou formou skupinového zájmu společností, které jsou třídně diferencovány.

Konflikt zájmů je tedy základem třídního boje. „Marxisté... jsou povinni pátrat po kořenech společenských jevů ve výrobních poměrech, ve kterých musí vidět zájmy určitých tříd...“, píše Lenin.[13]

Není bez zajímavosti, že základním Leninovým požadavkem, nezbytnou podmínkou spolupráce se všemi tzv. spojenci sociální demokracie bylo mít „neomezenou možnost odhalovat dělnické třídy nesmiřitelný protiklad mezi jejich zájmy a zájmy buržoazie.“[14]

Skutečnost, že třídní zájem je základním a historicky nejdůležitějším faktorem stmelujícím jednotlivé společenské skupiny, neznamená, že vedle třídního konfliktu zájmů neexistují i konflikty jiné, např. konflikty zájmů uvnitř třídy, vrstvy, profese, oboru apod., nebo že je možno redukovat všechny činy lidí na činy třídní.

Leninovo upozornění na nezbytnost hledat za teoretickými, politickými a jinými projevy třídní zájem zůstává stále aktuální.

„Lidé byli a budou prostoduchými obětmi klamu a sebeklamu v politice, pokud se ne naučí hledat za jakýmikoli mravními, náboženskými, politickými a sociálními frázemi, prohlášeními a slovy *zájmy* těch či oněch tříd.“ [15]

Skutečnost, že kategorie zájem implikuje třídní antagonismy, dobře postřehli i naši protivníci. Např. v americké sociologii lze zaznamenat zajímavou skutečnost. Stále více se „ztrácí“ kategorie zájem, zatímco jiné kategorie, např. kategorie status, zaznamenávají nebývalou frekvenci. To není náhoda. Status implikuje dohodu, postihuje závislost místa člověka ve společnosti na postojích, jednání, mínění druhých apod.

Leonard Riesman ukazuje, že pro dnešní americkou sociologii je tato kategorie přijatelná především ideologicky. Status se dá v řeči symbolů přeložit jako výsledek individuálního úsilí, postojů, mínění apod. a přitom nevzbuzuje asociace s třídním bojem, kterým je zatížen termín zájem nebo třída. [16]

Riesman správně postřehl, že na rozdíl od statusu kategorie zájem implikuje společenské rozdíly, jež existují nezávisle na lidské vůli, přání, úsilí, postojích či mínění individua.

Americká sociologie, respektive její oficiální, „vládnoucí“, převažující a určující reprezentanti, se pokoušejí obejít skutečnost, že za protikladnými zájmy stojí třídy jako nejdůležitější společenské skupiny a vztahy tříd mají své pozadí ve výrobních vztazích.

Kategorii zájem, stejně jako celou rozsáhlou problematiku života institucí, nelze tedy odloučit od velkých sociálních skupin.

Nepatřím mezi příznivce terminologických disputací. Počet termínů a používaných kategorií je někdy samoučelně rozmnožován a v labyrintu verbálních vazeb se ztrácí nejen míra účelnosti, ale i sémantická jednoznačnost. Terminologický žargon v sociologii je charakterizován nekritickým přejímáním kategoriálního aparátu, jenž byl původně součástí výzbroje velice rozmanitých teoretických koncepcí. Po jeho „přeložení“ zpravidla zbývá velmi málo toho, co lze označit za významné a společensky relevantní poznatky.

Přesto však chci na tomto místě věnovat několik řádků pojmu, který v různých společenských disciplínách přijímá různý obsah.

Pojem zájem bývá odlišně interpretován v ekonomii, sociologii, psychologii, právu, estetice a jinde. Také metodologická dělení bývají velice rozmanitá. Např. J. Pecka v práci, která je sociologickou analýzou pojmu zájem, ukazuje, že v dostupné literatuře lze vysledovat tři možná pojetí problematiky zájmů.

Objektivní pojetí vymezuje zájem jako objektivní jev, který se nevztahuje k vědomí a k vůli lidí. Kategorie zájem tu odlišuje objektivní společenské vztahy od vyjádření zájmů ve vědomí subjektu.

Subjektivní pojetí vymezuje zájem převážně jako psychický rys, „jako soustředěné zaměření lidí, spojené s citovým prožitkem, na uspokojení objektivně vyvolaných potřeb, přičemž zájmy v prvním pojetí chápe jako jejich společenskou podstatu.“ [17] Marxistická kategorie třídní zájem, společenský zájem je v tomto přístupu zaměněna za kategorii psychickou. [18]

Vztahové pojetí vymezuje zájem jako „jednotu objektivního a subjektivního, jako objekt-subjektový vztah. Objektivním momentem zájmu je situace (postavení) subjektu, spočívající v jeho všestranné (časové a prostorové) reálné determinaci a ontologickém materiálním zakotvení. Subjektivním momentem jsou ideální podněcující (hybné) síly, tj. přání, snahy, tužby, ideály – motivy činnosti, spojené s tvořivou subjektivitou jejich sociálních nositelů...“ [19]

I toto pojetí má např. v naší a sovětské literatuře několik představitelů.

Při posuzování „vztahového pojetí“ objektivního a subjektivního bychom neměli přehlédnout, že na straně individuální a skupinové subjektivity budou vždy určité slabiny. Objektivní zájem sociální skupiny se nemusí krýt s tím, co je subjektivně jako zájem proklamováno. Projevované zájmy mohou být ve vztahu k objektivnímu zájmu individua, skupiny či celé společnosti velice iluzorní. Konečně je známo, že lidé v soustředění se na uspokojování svých bezprostředních potřeb a zájmů často ztrácejí schopnost rozpoznat, co je a co není jejich potřebou, co je skutečným a co zastíraným, mystifikovaným zájmem, co je skutečným a co iluzorním zájmem.

Nicméně vztahové pojetí má své nemalé přednosti:

1. Zahnuje celou oblast sociální skutečnosti – objektivní aspekty, jež jsou vyme-

zeny výrobními poměry, a ty aspekty, jež jsou spojeny s problematikou individuální a skupinové subjektivity. Přitom „důsledně vychází z dialektickomaterialistické jednoty objektivní podmíněnosti zájmů reálnou skutečností a psychického vztahu lidí k ní.“ [20]

2. Toto pojetí je výhodné z hlediska možnosti empirických sociologických šetření. Umožňuje analyzovat individuální, skupinovou a celospolečenskou strukturu potřeb a zájmů s jejich dynamikou a korelujícími závislostmi.

Sociologické výzkumy ověřují, jaká je intenzita sledovaných potřeb a zájmů, které byly realizovány a které z různých zpravidla zjištělých příčin realizovány nebyly. Zajímá nás např., které zájmy ta která sociální skupina považuje za dominantní. Ty svou intenzitou převažují zájmy ostatní a značně ovlivňují celkové zaměření osobnosti či skupiny.

Na tomto místě se nebudeme pouštět do metodologického dělení kategorie zájem. Všimněme si jen jednoho z mnoha možných klasifikačních znaků — tím budou nositelé zájmů.

Z tohoto hlediska můžeme zájmy dělit na:

1. Individuální (jejich nositelem je individuum, které si k realizaci vytváří potřebné instituce);
2. Skupinové ((jejich nositelem je sociální skupina, která jim dává rovněž určité institucionální podoby);
3. Celospolečenské (jejich nositelem je Komunistická strana Československa, hlavní orgány státní správy, apod.).

S existencí celospolečenských zájmů operujeme velmi často. Nejen verbálně. Při těchto „operacích“ máme k dispozici celou soustavu regulativů, s jejichž pomocí preferujeme to, čemu se říká celospolečenský zájem. Zpravidla zdůrazňujeme, že to jsou takové zájmy, ve kterých se shodují zájem individua, společenské skupiny a společnosti jako celku.

Formy, v jakých bývá realizován soulad individuálních, skupinových a celospolečenských potřeb a zájmů, jsou velmi různé. Najdeme tu přesvědčení rozumu i citu, ale i lhostejnost, pasivitu, švejkovinu, apriorní averzi i nepříznaný odpor.

Život potvrzuje, že ani v socialistické společnosti nebývá vždy jednoduché a

snadné realizovat to, co má celospolečenský význam a platnost, a současně institucionálně neznásilnit, ale naopak pochopit, respektovat a ve směru celospolečenských potřeb a zájmů využívat individuálních a skupinových potřeb a zájmů lidí

„...individuální potřeby mají většinou společenskou podstatu. Společenský — jediné možný — způsob uspokojení této individuální potřeby objektivně nutí jednotlivce, aby za socialismu *alternoval celospolečenský zájem* (a v buržoazní společnosti třídní zájem buržoazie) jako podstatu svého individuálního zájmu.“ [21]

Tento přístup však nemůže být chápán tak, že otázky realizace celospolečenských zájmů přeneseme jen do abstraktních poloh, tzn. že je budeme posuzovat bez přihlídnutí ke konkrétní situaci země, bez vztahu k hodnotovému kódu jednotlivých sociálních skupin této společnosti apod.

V těch případech, kdy se nepodaří alternovat celospolečenský zájem přes stimul zájmu individuálního, nezbývá než orientovat se na preferenci realizace programu socialistického humanismu a tedy logicky i na preferenci těch institucionálních nástrojů, které tuto realizaci umožňují.

Problematiku vztahu individuálních a společenských zájmů nelze interpretovat tak, že socialistické společnosti bude upíráno právo, aby při realizaci dlouhodobých programových cílů používala nezbytné prostředky institucionální aparatury.

Rozpor mezi možností realizace a mezi přáním, zájmem a potřebou realizovat, a to nejen mimo, ale případně i proti instituci, je věčný jako společenský pohyb sám. Dává vzniknout neformálním organizacím v rámci (uvnitř) formálních organizací, nebo mimo ně. Socialistická společnost musí s touto diferencovaností potřeb a zájmů lidí počítat.

V praktické politice to znamená stimulat společenský vývoj tak, aby celospolečenský zájem, který vyjadřuje perspektivní zájem celé společnosti, byl nejen objektivně, ale i subjektivně nadřazen dočasným, dílčím, skupinovým a individuálním zájmům. Přitom je nesmírně důležité, aby v maximálně možné míře byly respektovány dílčí i dočasné zájmy jednotlivých sociálních skupin a vhodně využívány k realizaci zájmů celospolečenských.

Institucionální svět bude vždycky symbiózou těchto zajímavých konfliktů. V je-

jich posuzování nelze však nikdy přehlédnout skutečnost, že existují instituce, které vystupují jako výrazní nositelé těch zájmů, které pronikají veškerý život a základní činnost lidí.

Jenom v avantýrách třídního nihilismu bylo možno „nevidět“, že výstavba socialismu, zabránění světovému nukleárnímu konfliktu a vytvoření beztržní společnosti je určujícím předpokladem toho, aby sociální skupina a jednotlivci příslušníci této společnosti mohli realizovat své individuální, zprostředkované i bezprostřední, krátkodobé i dlouhodobé potřeby a zájmy.

S. K. Neumann ve svém dialogu s mladým přítelem říká, že „... člověk si své štěstí musí těžce vybojovat v zápasu s přírodou i lidmi o štěstí obecné.“ [22]

Sebedokonalejší krasořečnická cvičení, sebevětší oceán skepsí, letargii a maloměstských iluzí, nemohou oddělit člověka od toho, co Neumann nazývá štěstím obecným.

- [1] Szczepański J., *Spektrum společnosti – otázky soudobé sociologie*, Praha, Mladá fronta 1968, s. 33.
- [2] Marx K., *Teze o Feuerbachovi*. K. Marx – B. Engels, *Německá ideologie*, Bratislava 1961, s. 13.
- [3] Marx K., *Bieda filozofie*, Bratislava 1955, s. 96.
- [4] Kon I. S., *Sociologija ličnosti*, Moskva, Izdatel'stvo političeskoj literatury 1967, s. 383.
- [5] Bláha A., *Jak se dívat sociologicky na život*, VA AZ Brno, katedra sociologie 1968, s. 33.
- [6] Sirácky A., *Sociológia a integrácia vied*, Bratislava, VPL 1968, s. 139.
- [7] Mills Ch. W., *Sociologická imaginace*, Praha, Mladá fronta 1968, s. 137.
- [8] Urbánek E., *O pojmu sociální role*, Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica 4, 1968, Universita Karlova, Praha 1968, s. 64.
- [9] Lowenthal L., *Literature and Image of Man*, Boston 1963, s. IX, X.
- [10] Baumann B., *K problematice tzv. dramatic identity*, Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica 4, 1968, Universita Karlova, Praha 1968, s. 74.
- [11] Fojtík J., *Bedřich Engels a naše současnost*, Rudé právo, 16. 10. 1970, s. 3.
- [12] Těmto přístupům „vyniká“ např. kniha J. Cvekla a V. Lokajčeka *Iluze soukromí v moderní společnosti*, Praha, Naše vojsko 1969. Viz kap. V. (autor V. Lokajčeka).
- [13] Lenin V. I., *Spisy I*, Praha, Svoboda 1951, s. 525.
- [14] Lenin V. I., *Vybrané spisy I*, Praha, Svoboda 1951, s. 159.
- [15] Lenin V. I., *Tři zdroje a tři součásti marxismu*, *Vybrané spisy I*, s. 60.

- [16] Riesmann L., *Class in American Society*, Glencoe 1959.
- [17] Pecka J., *Sociologická analýza instituce a pojem zájem*, Praha 1969. Zatím nepublikovaná kandidátská práce, s. 10.
- [18] Výrazným představitelem tohoto pojetí je v naší literatuře O. Šik. Viz: *Ekonomika, zájmy, politika*, Praha 1962, s. 304–320.
- [19] Pecka J., citovaná práce s. 11.
- [20] Pecka J., citovaná práce, s. 12.
- [21] Sládková S., *Metodologické poznámky k filosofickému vymezení pojmů potřeba a zájem*, Seminář Sociologické akademie na téma Člověk a jeho potřeby (Živohošť, 5.–6. 12. 1968, s. 33).
- [22] Neumann S. K., *Anti-Gide*, neboli optimismus bez pověr a iluzí, Praha 1951, s. 22.

Резюме

Рыхтаржик К.: Человек интересов в институциональном мире

На общественную жизнь человека в XX-ом веке накладывают свою печать институты, количество и размеры которых все растут. Появляются опасения, не обречен ли человек в этом мире институций на все большее подчинение своих индивидуальных стремлений, на все больший конформизм.

Человек однако не может обойтись без институций, которые он вызвал в жизнь. Часто ставим вопрос, какой ценой нам платить за рационализацию и институционализацию нашей жизни, во что превращается человек в мире «институциональных машин»?

В марксизме проводим анализ обстоятельств и отношений, в которых обретается человеческая субстанция. Человек не представляет собою какую-нибудь абстракцию.

(а) В совокупности отношений форма существования выходит за пределы своего индивидуального, (б) в совокупности отношений выдвигается общительность, (в) в совокупности отношений он был абстрагирован от антропологических свойств, значит от свойств специфически человеческих.

Человек обладает своей индивидуальностью и общительностью. По отношению к индивиду социология избирает интериндивидуальный подход. Индивид интересует нас как представитель определенной социальной группы, поколения, как носитель определенных социальных свойств, социально обусловленных черт, занимающий определенное место в системе общественных отношений.

Социология, оставляя без внимания индивидуальные особенности лиц, изучает и анализирует их как социальные типы, в виде общественных, а не в виде особых, различных индивидов.

В советской литературе представляет в этом смысле ценный интерес прием И. С. Кона. Подобно тому и А. Блага показывает, что социологический подход делает возможным сознать «отношения» (vzťahnosti) индивида и постичь, как лицо действует на своем месте в социальной системе.

Основную проблематику представляет здесь социальная роль. В области социальной роли индивидуальные деятельности человека в своей сущности институционализированы. Институционализация является самой выразительной формой общественной объективизации этих деятельности.

Проблематика мира и жизни не исчерпывается однако этой концепцией. Человек является не только носителем социально обусловленных черт, но и единичным «экземпляром», индивидом.

Столкновение и суммаризацию единичного осуществлять искусство. Оно может быть началом серьезных действительностей, которые могут быть позже статистически верифицированы.

В жизни конкретный индивид выступает в единстве заменимости и незаменимости.

Проблематика мира, человека и институций доводится даже до вопросов свободы и несвободы индивида. Институциональный мир является составной частью внешнего влияния, которое не всегда приятно человеку, но это орудие, обеспечивающее опосредствование между данным состоянием и коммунистическими целями нашего общества.

Утрата классового подхода, проповедь с позиции «сентиментальной фразы» приводят к приемам, заменяющим реальное освобождение человека в целом стремлением высвободиться от настоящего мира, стремлением добиться какой-то свободы вообще.

Этот подход пренебрегает историческо-социальными связями и переносит проблематику человека в абстрактные сферы вне данных экономическо-социальных отношений.

К мистификациям ревизионизма принадлежит подход, который, скрывая классовые позиции, обсуждает область этой проблематики с позиций «абстрактного гуманизма», у которого отсутствует связь с институциональной, политической и социальной действительностью. Он старается выступать в виде совести времени, но не учитывает реальное общество.

Наивным является стремление характеризовать каждое подчинение человека внешнему напору как утрату индивидуальной, личной свободы и т. п., и также отрицание реальной зависимости людей от институций.

Противоречиями современного мира нельзя овладеть без институциональной рационализации. «Подчинение» власти институций нельзя понимать вне общественных аспектов, вне дихотомии мира, разделенного в классы, вне аспектов общественного разделения труда, и т. п.

Институциональный мир выражает противоречивость интересов. Институциональная структура — это проявление объективного противоречия многих интересов, носителем которых является человек.

Марксизм соединяет категорию интереса прежде всего с жизнью больших социальных групп. Конфликт интересов является основой классовой борьбы. Это не значит, что марксизм сводит все подвиги людей на классовые проявления.

Факт, что категория интереса содержит классовые антагонизмы, заметили правильно напр.

в США. Не случайно «теряется» эта категория из социологической терминологии в США и небывалую частотность приобретает категория статуса.

Интерес интерпретируется как правило в понимании объективном, субъективном и в понимании отношении. Для потребностей эмпирических и социологических исследований выгодно т. н. понимание отношений.

Серьезную теоретическую, но и практическую проблематику представляют формы, какими осуществляется согласованность индивидуальных, групповых и общественных потребностей и интересов.

Институциональный мир представляет собою симбиоз конфликтов интересов. Борьба, в которой осуществляются основные классовые интересы, является решающей предпосылкой того, чтобы социальные группы и отдельные члены общества смогли осуществить свои индивидуальные, опосредствованные и непосредственные, кратко- и долговременные потребности и интересы.

Summary

Rychtařík K.: Man of Interests in the World of Institutions

In the twentieth century, the social life of man is deeply stigmatized by institutions which are growing both in number and in size. Apprehensions appear as to whether, in this world of institutions, man will not be condemned to an ever-increasing subordination of his individual endeavours, to an ever-growing conformism.

Man, however, cannot do without the institutions he has called into being. We often put the question of the price we pay for the rationalization and institutionalization of our life, of what man becomes in the world of "institutional machineries".

In Marxism, we analyse conditions and relations in which the human substance is formed. Man is no abstraction.

a) In the totality of relations, he exceeds his individual forms of existence. b) In the totality of relations, his social character appears more clearly. c) In the totality of relations, he has been abstracted from anthropological qualities, i. e. from specifically human qualities.

Man has his individual and his social character. In its relation to the individual, sociology chooses the interindividual approach. We are interested in the individual as a representative of a particular social group or generation, as a bearer of certain social qualities, of socially conditioned features, who assumes a certain place in the system of social relations.

Disregarding the individual peculiarities of persons, sociology examines and analyses them as social types, as social (socialized), and thus not as specific, dissimilar individuals.

In the soviet literature, I. S. Kon's approach is most valuable in this sense. Similarly, also A. Bláha shows that the sociological view-

point enables us to realize the relations of the individual and to discover how the individual functions in his social position.

It is the social role which represents the basic set of problems in this area. In the social role, the individual activities of man are substantially institutionalized. Institutionalization is the most marked form of the social objectivation of these activities.

However, the problems of the world and of life can never be exhausted by this conception. Man is not only the bearer of socially conditioned traits but also a unique "specimen", an individual.

The conflicts and the summarization of the unique are effectuated by art. It may represent the beginning of relevant facts which, later on, may be statistically verified.

In life, the concrete individual appears in the unity of representativeness and non-representativeness.

The problems of the world, of man and of institutions are often elaborated so as to deal even with questions of liberty and non-liberty of the individual. The institutional world is a part of the external influence which need not always be agreeable to man but represents an instrument securing the mediation between the given state of affairs and the communist aims of our society.

The loss of class approaches, sermons from the position of the "sentimental phrase" lead to such approaches in which, in general, the real liberation of man is supplanted by an attempt at disengaging oneself from the real world, at reaching any kind of liberty.

In this approach, the historico-social connections are neglected and the problems of man are transferred into abstract spheres beyond the given socio-economic relations.

Among the mystifications of revisionism there is an approach which, neglecting the class positions, views the area of these problems from the heights of "abstract humanism" whose pose lacks all real anchorage in the institutional, political and social reality. It tries to act the part of the conscience of the time — but does not pay heed to social reality.

It is naïve to characterize every subordination of man to external pressure as a loss of individual, personal freedom, etc., as well as to deny the actual dependence of people upon institutions.

It is impossible to gain control of the contradictions existing in the present world without institutional rationalization. The "subordination" to the power of institutions cannot be conceived apart from the social aspects, from the dichotomy of the world divided into classes, from the aspects of the social division of labour, etc.

The institutional world reveals the contradictoriness of interests. The institutional structure is an expression of an objective antagonism among a great number of interests of which man is the bearer.

In Marxism, the category of "interest" is connected primarily with the life of big social groups. The conflict of interests represents the basis of the class struggle. This does not mean that Marxism reduces all human actions to class manifestations.

The fact that the category of interest implies class antagonisms was well perceived e. g. in the USA: it is not by chance that in the US sociological terminology this category "dwindles away" and the category of status assumes an unprecedented frequency.

As a rule, interest is interpreted in an objective, subjective or relational conception. The so-called relational conception is advantageous for the needs of empirical sociological research.

The forms in which a harmony of individual, group and all-social needs and interests is attained represent relevant theoretical as well as practical problems.

The institutional world is a symbiosis of interest conflicts. The struggle in which the basic class interests assert themselves is a decisive pre-condition for enabling social groups and individual members of this society to assert their individual, mediated and direct short-term as well as long-term needs and interests.